

Muhafazakârlık Versus Modernlik: Ak Parti'nin Siyasi Kimliğinde Muhafazakârlığın Yansımaları*

Conservatism Versus Modernity: Reflections of Conservatism in the Political Identity of the Ak Party

Kazım KANDEMİR¹

Öz

Bu çalışmanın amacı Ak Parti'nin "muhafazakâr demokrat" kimliğinin oluşumuna etki eden muhafazakârlık anlayışını kimlik ve söylem analizi çerçevesinde incelemektir. Bu çerçevede çalışmada ilk öncelikle ana hatlarıyla muhafazakârlığın kuramsal analizi ortaya konulmuştur. Ardından Ak Parti'nin kuruluş sürecini hazırlayan siyasi gelişmeler irdelenmiştir. Ak Parti'nin tüzük ve programından yola çıkarak, "muhafazakâr demokrat" kimliğini benimsediği görülmüştür. Böylelikle Ak Parti geleneksel ile modern, yerel ile evrensel değerler arasında köprü kuran bir siyasi çizgiyi takip etmiş, herkesin talebine uygun çok kimlikli bir siyaset sahası oluşturmaya çalışmıştır. Süreç içerisinde ise iktidarı döneminde yaşanan gelişmelere bağlı olarak Ak Parti, "muhafazakâr demokrat" kimliğinde birtakım değişimlere gitmiş, bu gelişmeler konjonktürel olarak Ak Parti'yi politika ve icraatlarında "muhafazakâr devrimci" ve "milliyetçi muhafazakâr" söylemlerde bulunmaya sevk etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Ak Parti, Muhafazakâr Demokrat, Türkiye.

Abstract

The aim of this study is to examine the understanding of conservatism that affects the formation of the AK Party's "conservative democrat" identity within the framework of identity and discourse analysis. In this context, in the study, firstly, the theoretical analysis of conservatism was presented in general terms. Then, the political developments that paved the way for the establishment of the AK Party were examined. Based on the AK Party's statute and program, it has been seen that it has adopted the identity of "conservative democrat". Thus, the AK Party has followed a political line that bridges traditional and modern, local and universal values, and has tried to create a multi-identity political field that suits everyone's demands. During the process, depending on the developments during its rule, the AK Party made some changes in its "conservative democrat" identity, and these developments conjuncturally led the AK Party to make "conservative revolutionary" and "nationalist conservative" discourses in its policies and actions.

Keywords: Conservatism, Ak Party, Conservative Democrat, Türkiye.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. (Bu makale, künyesi belirtilen yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Kandemir, K. (2013). *Türkiye'deki muhafazakâr siyaset ve değişim ilişkisi: Ak Parti örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi).

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye, e-posta: kandemirkazim@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8464-3115, (Sorumlu Yazar /Corresponding Author).

Geliş Tarihi/ Submitted Date: 20.03.2024.

Kabul Tarihi/ Accepted Date: 28.06.2024.

Online Yayın Tarihi/Published Online Date: 30.06.2024.

Atf-Citation (APA 7 Style): Kandemir, K. (2024). Muhafazakârlık versus modernlik: Ak Parti'nin siyasi kimliğinde muhafazakârlığın yansımaları. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 72-86.

Giriş

Muhafazakârlık salt ideolojik bir bagaj olmaktan ziyade, tarihi boyutları ve fikri dayanakları itibariyle siyasi ve kültürel yönü ağır basan bir doktrindir. Muhafazakârlık Aydınlanmacı aklın ve modernliğin yaklaşımlarına karşı geliştirilen temel bir eleştiri ve temkinli bir duruştur. Muhafazakârlık tek yönlü bir siyasi okuma olmayıp, insanın inanç ve duygu gibi tüm veçhelerini bünyesine katan bir mecradır. Ayrıca muhafazakâr doktrin, zaman ve mekâna göre kendisini tayin eden hususiyetlerinden birini diğerine göre daha fazla ön plana çıkaran bir düşünce sergüzeştine sahiptir. Buna karşılık muhafazakârlığın anlayış biçimine etki eden ve onun formunu çeşitlendiren aile, gelenek, din gibi ortak değerler de mevcuttur. Bu ortak değerler çerçevesinde muhafazakârlık geleneksel ve modern anlayışları bağdaştırabilmeyi başarmış bir siyasi doktrindir.

Muhafazakârlık, Türk siyasi tarihinde genellikle anlaşılması güç ve belirsiz bir kavram olarak önümüzde durmaktadır. Muhafazakârlığın diğer siyasi yapılarla ve ideolojilerle ilişkilendirilebilmesi onun anlaşılmasını muğlak hale getirebilmektedir. Zira gerçek olan şu ki, muhafazakârlık Türk siyaset arenasında hâkim devlet yapısına karşı aşırılıklara set olan kültürel bir muhafazakârlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de muhafazakâr kimlikli düşünürler ve siyasi figürler, cumhuriyetle bir çatışma içerisine girmemiş, modernleşme karşıt bir tutum sergilememişlerdir. Dolayısıyla Türkiye’de muhafazakârlık, cumhuriyetin ikame ettiği yeniliklere karşı çıkmayan, devrim ve yeniliklerde geleneksek kodların gerekliliğini savunan bir çizgiyi takip etmiştir. Bu anlamda Türkiye’de muhafazakâr oluşum Batılılaşma hedefini gözetken merkeze ve merkezin jakoben tavrına karşı muhafazakâr argümanlarla muhalefet eden, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşu şeklinde teşkilatlı yapılarla sistem dışı faaliyetlerde bulunmamaya her daim hassasiyetle eğilen, radikal görüntüden uzak bir çevre olarak görülmüştür.

Ak Parti’nin siyaset arenasına çıkmasının neticesinde muhafazakârlığın siyasi bir kimlik olarak fazlasıyla görünür olması son yıllarda muhafazakârlık konusunda ciddi araştırmaların ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Bu çalışmada öncelikli olarak muhafazakârlığın kuramsal analiziyle başlanmıştır. Diğer aşamada muhafazakârlığın din, demokrasi ve liberalizm gibi değerlere dair bakış açısı irdelenmiştir. Ardından muhafazakârlığın Türkiye’de tarihsel bağlamda iz düşümleri ele alınmıştır. Bununla birlikte Ak Parti’nin “muhafazakâr demokrat” kimliğinin oluşumuna etki eden muhafazakârlık anlayışı kimlik ve söylem analizi çerçevesinde irdelenmiştir. Son olarak Ak Parti’nin siyasi dayanağı olan muhafazakârlık anlayışındaki değişim ve dönüşüm “muhafazakâr devrimcilik” ve “milliyetçi muhafazakâr” söylemleri etrafında tartışılmıştır.

Muhafazakârlığın Kuramsal Analizi

Muhafazakârlık etimolojik olarak kelime kökü itibariyle “muhafaza etmek”, “korumak”, “gözlemlemek” manalarına gelen *conserve* kelimesinden türetilmiştir (Vural, 2007: 16). Muhafazakârlık, Fransız Devrimi’yle Fransız Devrimi’ni oluşturan koşulları sağlayan olaylara karşı geliştirilen bir tepkinin ürünüdür. Bu bağlamda Burke’ye (2002: 71) göre muhafazakârlık Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan eleştiri ve tepki olma özelliğini barındırmasından dolayı bizzatı Fransız Devrimi’nin bir sonucudur. Benetton (2011, 50) da “karşı devrimci anın ürünü” olan bir olgu olarak görmekle muhafazakârlığı aynı zemin üzerine oturtmaktadır.

Fransız Devrimi’yle beraber politik bir kimlik kazanmış olan muhafazakârlık İngiltere’de daha çok görünür olmuş, İngiliz siyaset ve fikir insanlarının öncülüğünde yaygınlık kazanmıştır. Muhafazakârlık, Aydınlanmacı aklı referans alarak geleneğe karşı bir tepki şeklinde gelişmesinin yanında ilk öncelikle modernliğin bir yansıması olarak görülmüştür (Akdoğan, 2003: 13-15). Bu bağlamda muhafazakârlığı, modernleşme süreciyle başlatmak mümkündür (Öztürk & Mollaer, 2006: 51). Özipek de muhafazakârlığı

modernliğin tayin ettiği yaşam biçimine ve problemlere karşı derin temelleri olan bir eleştiri şeklinde yorumlamayarak bu düşüncüyü desteklemektedir (Özipek, 2003: 144).

Muhafazakârlığın Batı düşüncesi içerisinde “Kıta Avrupa’sı Muhafazakârlığı” ve “Anglo-Sakson” düşünce geleneği olmak üzere iki farklı fikri gelenek içerisinde temayüz ettiği görülmektedir (Akkaş, 2000: 4-5):

“Kıta Avrupa’sı Muhafazakârlık” biçimi olarak görülebilecek muhafazakârlık geleneği Fransız (*Frankofon*) ve Alman (*Germanofon*) olmak üzere iki ekol içerisinde gelişme göstermiştir. Fransız (*Frankofon*) muhafazakârlık ekolü daha çok radikal, katı ve tepkisel özellikler taşımakta, Alman (*Germanofon*) muhafazakârlık ekolü ise geleneksel kodların yanında akıl ve ilerlemeyi referans alarak hareket etmektedir (Çaha, 2001: 102-103). “Anglo-Sakson” düşünce geleneği de en eski demokrasi tecrübesini temsil eden ve “taht”, “kabine”, “parlamento” erklerini yönetim biçimi olarak devam ettiren yegâne muhafazakârlık biçimidir. Bu yönüyle “Anglo-Sakson” düşünce geleneği pragmatist yönelim gösteren bir muhafazakârlık biçimidir. Bu bağlamda değişen şartlara göre kendini uyumlandırmış “İngiliz Yeni Sağ” düşüncesi “Anglo-Sakson” düşünce geleneğinin somut yansımasıdır. Zira “İngiliz Yeni Sağ” düşüncesi klasik liberal düşünceleri korumasına karşılık günün şartlarına göre uyumlu, değişime ve dönüşüme açık bir anlayış olarak siyaset arenasında varlık göstermiştir (Helvacı, 1998: 96-97).

Muhafazakârlığın Dine Bakışı

Sosyal yaşantıyı etkileyen her sosyolojik kurum muhafazakârlığın bünyesinde kendine yer bulmaktadır. Geleneksel yapılar, klişeleşmiş dini kurumlar, tarih ve bizatihi dinin kendisi muhafazakârlığın dayanak noktası olma işlevini görmüşlerdir. Bunlar arasında dinin muhafazakâr düşünce içerisinde de yeri büyük önem arz etmektedir (Karadeniz, 2003: 68). Muhafazakârlık dini olduğu gibi kabul etmekten öte, modern perspektifle ele alıp yorumlamakta, değişime tabi tutup yeniden biçimlendirmektedir. Bu bağlamda din muhafazakârlar için topluma aidiyet hissi kazandıran bir olgu olarak görülmekte, kendini ateist olarak tanımlayan muhafazakârlar için bile vazgeçilmez bir toplumsal kurum olarak değerlendirilmektedir. Bu yönleriyle din toplumsal işlevlere haiz olması bakımından göz ardı edilemeyecek temel bir gerçekliktir. Aydınlanma düşüncesi özelde Hristiyanlığa genelde de tüm dinlere ve dini kurumlara karşı bir tepki olarak doğmuş olsa da, muhafazakârlık hiçbir toplumsal tabakanın, yapının ve birliğin dinden bağımsız düşünülmemeyeceği fikrini savunmaktadır (Harries, 2004: 99)

Muhafazakâr düşünce sosyal düzenin sağlam bir otoriteyle sürdürülebilirliğine inanır. Otoritenin esas dayanağı ise toplumsal uzlaşıdan öte içtenliğe dayanmaktadır. Bu çerçevede muhafazakâr düşünceye göre otorite insandan üstün, insanın da dayanağı olan aşkın bir varlığın otoritesi şeklinde görünür olmalıdır. İş bu otoriteyi ve toplumsal düzeni temin eden en kuvvetli olgu dindir ve din otoritenin meşruiyet kaynağıdır (Çaha, 2001: 109). Din toplumsal birlikteliği, iyi olmayı ve beraberliği sağlamasından ötürü “ateist muhafazakârlar”ın nazarında bile yok sayılması mümkün olmayan sosyal bir olgudur. Bu bağlamda inansın ya da inanmasın dindar olsun ya da olmasın birçok muhafazakâr düşünür için din sarsılmaz bir otoriteye sahiptir. Öyle ki, insana istikamet veren, onun kişiliğine katkı sağlayan yegâne unsur dindir (Safi, 2007: 54).

Muhafazakâr düşünce dinin sosyal işlevini her an gündemde tutmaktadır. Din sadece salt tanrı-insan ilişkisine hapsedilemeyecek kadar önemli bir olgu olup, dinamik bir yapıya sahiptir. Böylece toplumdan, cemaatten ve gruptan bağımsız şekilde varlığını sürdürmez. Din sembolleri ve değerleri aracılığıyla toplumu bütünleştiren bir çimento vazifesi görür (Bottomore & Nisbet, 1990: 109). Ayrıca din müntesiplerini aşırıktan uzak tutar ve düzenli bir grup bilinci oluşturur (Erdoğan, 1991: 44).

Muhafazakârlığın dine bakışını belirleyen bir diğer önemli çerçeve de cemaatle alakalıdır. Cemaat ve cemaate dair tüm değerler içtimai hayat içerisinde dinin taşıdığı en öncelikli değerler olarak kabul edilmektedir. Cemaat dini değerlerin, dayanışmanın ve birlikteliğin canlı kılındığı sosyal alanlardır. Cemaat hissini sarsılması, dini değerlerin etkinliğinin de sarsıntıya uğramasına sebep teşkil eder. Dini değerlerin sarsılmasıyla sosyal dayanışmanın ve kaynaşma hissini sarsılması arasında da paralellik bulunmaktadır. Öyle ki, Durkheim “İntihar” adlı eserinde dini değerlerin hafife alınmasından dolayı Protestanlık mezhebinin müntesipleri arasında intiharların görece çok daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Bu çerçevede dini hislerin belirleyici olmamasından dolayı manevi duygular da sarsılmakta, bu durum da yabancılaşmaya yol açması sebebiyle insanların kendilerini intihara sevk etmelerine neden olmaktadır. Muhafazakârlar ise cemaate sadece maddi bir birliktelik gözüyle bakmayıp, cemaatin meydana getirdiği cemaatçi kültürü boyutunu da yüklerler. Bu bakış açısıyla akrabalık, kardeşlik, dindaşlık gibi toplumsal ve kültürel ilişkilerin devam ettirilmesi hususuna hassasiyetle eğilirler. Dolayısıyla muhafazakârlıkla cemaat toplumun muharrik güçlerinden biri olarak ön plana çıkar. Muhafazakâr siyaset anlayışı da cemaat olgusunun merkezinde konumlanmaktadır. Buna rağmen, Batı’da sosyal yapı cemaati kapsayacak kadar mesafe kaydetmiş olsa da, iktidarı gaye edinen temel siyaseti destekleyecek bir saha oluşturamamıştır. Bundan ötürü, muhafazakârlar cemaati muhafazakâr siyasetin temel belirleyeni olarak kabul etseler de, cemaatin ötesine ulaşan bir siyaset perspektifi ortaya koyamamışlardır (Çaha, 2004: 79).

İnsanın anlam dünyasını şekillendiren ve insanı öz denetimli hale getiren din olgusu sağ ideolojilerin ve muhafazakârlığın nazarında yadsınmaz bir gerçeklik olarak görülmektedir. Aydınlanma düşünürlerinin ortaya koyduğu en önemli çaba, dine dair birçok argümanın yerle bir edilmesiyle ilgilidir. Bu durum insana özgür bir alan sunmuş ve kendi varlık alanını anlamlandırma imkânı sunmuştur. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Aydınlanma’nın sağladığı özgürlükçü ortam sayesinde varlık alanını anlamlandırmaya yönelik gerçekleştirilen yıkıcı eleştiriye tutucu sağ ideolojiler bayrak açmış, farklı felsefi yaklaşımlar içerisinde akılcı düşünceye reddiyelerde bulunmuşlardır. Akılcı ikinci plana atıp manevi duyguları öncelemek insanın fiillerine dair sağ ideolojilerin öne sürdükleri düşüncelerin esasını oluşturmaktadır. XX. yüzyıla gelindiğinde aynı durum geçerliliğini sürdürmüş, dini ideolojiler sağ ideolojilerin düşüncelerini şekillendirmeye devam etmiştir (Kansu, 2003: 118-119).

Sosyal muhafazakârlık kavramı da muhafazakârlığın dine bakışını serimlemekte önem teşkil eden bir kavramdır. Sosyal muhafazakârlık insanlığa ait köklü değerlerin din ve aile temelinde muhafaza edilmesini önceleyen bir muhafazakârlık tarzıdır. Sosyal muhafazakârlığın genel itibariyle siyaset sahasında görünürlüğü belirli veriler sunmaktadır. Öyle ki sağcı, muhafazakâr, liberal ve seküler yönelimlere verilen desteklerden yola çıkılarak, dindar kitlenin büyük ölçüde muhafazakâr siyasi oluşumlardan yana tercihini kullandıkları ortaya konulmuştur. Bu bağlamda dinin topluma yön verme işleviyle muhafazakârların din yorumu uyum arz etmektedir. Bundan ötürü toplumu dönüştürmeye yönelik gerçekleştirilen her bir eylemsel çaba, aşkın varlığın istencine karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Türkiye özelinde de sosyal muhafazakârlık ve din ilişkisi toplumsal tabana büyük ölçüde yansımış bulunmaktadır. Dolayısıyla inançlı bir yurttaşın muhafazakârlık anlayışında din etkili olmuş, din onun geleneksel tutum ve davranışlarını tayin etmesinde belirleyici olmuştur (Kuru, 2016: 22-27).

Muhafazakârlığın Demokrasiye Bakışı

Muhafazakârlığın demokrasiyle ilişkisi demokrasiyi sağlamlaştıran ve ona güç kazandıran yapısal özellikleri taşıyor olmasından ileri gelmektedir. Muhafazakârlık, demokrasinin siyasal iktidarın değişmesi boyutuyla ilgili kaideleri barındırması yönüyle irdelenmesi halinde demokrasiyi savunan bir ideoloji olarak işlev görmektedir. Buna karşılık belli tabakaların siyasal iktidarı ele aldığı dönemlerde ise

muhafazakârlığın demokrasi anlayışından uzak duran bir ideoloji şekline büründüğü görülmektedir (Özipek, 2011: 172) Bu çerçevede muhafazakâr düşünürler demokrasinin kitlelerin siyasi yönetimin tek ve yegâne belirleyicisi olmalarını sağlayan temel bir ideoloji olarak evrilmesine karşı çıkmaktadır. Bu da muhafazakârların kendilerini “popüler demokrasi” anlayışının karşıtları şeklinde konumlandıklarını göstermektedir (Vural, 2007: 93). Bu bağlamda toplumsal yapıya olumsuz yönde tesir edeceği düşüncesinden dolayı muhafazakârlık demokrasiye mesafeli durmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin bir diğer çekincesi demokratik idarenin devrimcilerin beklentilerini gerçekleştirmeye sebep olabileceği şüphesini taşıyor olmasıdır (Hirschman, 1994: 24).

Muhafazakârlığa göre oy kullanma ve seçim gibi yollarla kişilerin geçmiş ve sonraki yapılarla bağıni yitirmesi riskine yol açmasından dolayı demokrasiye mesafeli durulması gerekmektedir. Seçmenlerin tercihlerini temsiliyet açısından daha ufak siyasi partiler yönünde yapmaları halinde kendilerinin temsiliyeti mümkün olmayacaktır. Diğer yandan demokrasi toplumun bir kesimini özgürlüklerle donatırken diğer kesimini mevcut özgürlük sahasına adapte olmaları için baskılamaktadır. Demokrasi kanalıyla yüksek gelirli konumunu korurken alt gelirli sistemik şekilde ekonomik açıdan gerilemeye devam etmektedir. Bunun yanında demokratik eğilimlerinden dolayı eşitlikçilik ve hürriyet adına kişiler, kurumlar ve toplumsal tabakalar birbirleriyle çatışarak benliklerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Akkaş, 2000: 164).

Muhafazakârlığın Liberalizme Bakışı

Bireyi ve insanı merkeze alan bir siyasi yapı olan liberalizm, hareket noktasını bireyin özgürlüğü üzerine kuran düşünsel bir alt yapıya sahiptir. Bu bağlamda liberalizm toplumu, kendisi için her türlü faydayı gözeten hür bireylerin bir araya geldiği organizasyon biçimi olarak gördüğünden özgürlüğe vurgu yapan modern bir düşünce akımıdır. Muhafazakâr düşünce ise özgürlüğü sorumlulukla ilişkilendirmekte, bireylerin görev ve sorumluluklarını yerine getirdikleri ölçüde özgürlüğün mümkün olacağını savunmaktadır (Akkaş, 2000: 36).

Liberalizm, tarihi ve geleneksel birliktelikleri içeren deneyimlerin hukuki ve rasyonel ilişkiler biçimi şeklinde temayüz ettiğini ve çıkar ilişkilerine dayandığını savunmaktadır. Bu yönüyle liberalizm toplumsal ilişkilerin rasyonel yönde evrildiğine dikkat çekmektedir. Bunu karşılık muhafazakârlıkta ise bireyin toplum ve devlet erkiyle yaptığı sözleşmenin hukuki ve rasyonel teamüllerle değil, dayanışma ve yardımlaşma gibi karşılıklı sorumluluk bilinciyle gerçekleştiğini savunmaktadır (Akdoğan, 2003: 6-12).

Muhafazakârlık; aile, din, örf, adet, gelenek ve görenek gibi değerlerin liberalizm tarafından yıkıntıya uğratıldığını düşünmektedir. Muhafazakârlık bu değerlerin derin köklere sahip olduğunu düşünerek korunması ve geleceğe taşınması gerektiğini savunmaktadır. Liberalizm de mevcut değerlerin toplumu ayakta tutan değerlerden olduğunu savunsa da; aile, din ve serbest piyasa ekonomisinin toplumun temel yapıtaşları olduğunu düşünmektedir (Özipek, 2003: 29).

Türkiye’de Muhafazakârlığın Serencamı

Türk muhafazakârlığının tarihsel bağlamda düşünsel arka planının Osmanlı’ya dayandığını söylemek mümkündür. Koçi Bey Risalesi’nde “işlerin eskisi gibi iyi gitmediği” vurgusu, Naima ve Kâtip Çelebi’nin geçmişe rücu etme isteği “eskiye dönme” arayışını ortaya koymaktadır. XVIII. yüzyılda Viyana Bozgunu’nun sonucunda gerçekleşen Karlofça anlaşmasıyla değişimin gerekliliği düşüncesi ayyuka çıkmış, III. Selim ve II. Mahmud gibi padişahların öncülüğünde “ideal olan” a dönmek gayesiyle bir dizi modernleşme adımları atılmıştır. Bu modernleşme adımlarıyla birlikte XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde her alanda değişimin lüzumlu olduğu kanaati uyanmıştır (Belge, 2003: 93).

Türk muhafazakârlığının ilerleyişini Türk modernleşme tarihiyle başlatmak mümkündür. Türk modernleşme tarihinde modern ve modern olmayan dikotomosinin oluşturulması ve modern olanın mahiyeti, muhafazakârlık fikrinin boyutunu tayin etmiştir. Dolayısıyla Türk muhafazakârlığının düşünsel niteliklerini ortaya koyabilmek için, Türk modernleşmesinin genel çerçevesini de irdelemek gerekmektedir. Bu bağlamda Kemal Karpat muhafazakârlığı modernleşmeye reddiyede bulunan, geçmişe dair geleneksel değerleri/yapıları önceleyen ve yenileşmenin karşısında duran muhafazakârların oluşturduğu bir fikir akımı olarak görmemektedir. Sosyal değişimlerin basamaklarında modern olarak nitelendirilen adımların etkin ve ilerlemeci olmanın yanında muhafazakâr olabileceğini de savunmaktadır. Bu yönüyle Karpat geçmişin ve sosyal değişimlerin kendi yapısal boyutlarıyla ele alınmasını zorunlu görmektedir. Böylece Batılılaşma teşebbüsünü bir kopuş olarak değil, modern olmayanla bağlantı kurmak şeklinde anlamak gerekmektedir (aktaran İrem, 1997: 55-56). Bunun yansımalarına Türk muhafazakârlarının temel yaklaşımlarında rastlamak mümkündür. Türk muhafazakârları cumhuriyetle birlikte benimsenen yeniliklere karşı çıkmamakla birlikte, gerçekleştirilen devrim ve yeniliklerde geleneksel kodların ihmal edilmemesi gerektiğine inanmakta, kültürel devrimin bu şekilde gerçekleşeceğini savunmaktadır. Bu çerçevede Türk muhafazakârları, gelenek ve göreneklerin devrimlere eklenmesini amaçlamakta, geleneğin sürdürülebilecek yönlerinin muhafaza edilip bugüne aktarımını savunmaktadır. Dolayısıyla Türk muhafazakârları bugüne aktarmak bağlamında “muhafaza ahlak”ını kabul etmekte ve bunu ilerlemeyle ilişkilendirilmiş “ilerleme ahlakı” şeklinde tasavvur etmektedir (Karadeniz, 2002: 91).

Tanzimat Fermanı'nın yayımlanmasıyla başlayan bir dizi modernleşme teşebbüsleri “İslamcılık”, “Türkçülük” ve “Batıcılık” şeklinde tezahür eden üç farklı siyasi düşüncenin temelinde şekillenmiştir. Zikredilen üç farklı siyasi düşünceyle birlikte meydana gelen gelişmelerin sonucu olarak muhafazakârlık düşüncesinin Türkiye’de somut şekilde XIX. yüzyılda yer bulduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye’de muhafazakârlığın modernleşmenin had safhaya ulaştığı bu yüzyılda geleneği muhafaza etme şeklinde belirginleştiği görülmüştür (Güler, 1998: 42). XX. yüzyılın Türkiye’sinde de muhafazakârlık etkisini hissettirmiş, II. Meşrutiyet’le beraber ortaya çıkan siyasi dalgalanmalar bir düşünce akımı olarak muhafazakârlığı gündeme taşımıştır. Her ne kadar II. Meşrutiyet’in ardından muhafazakârlık bir düşünce akımı olarak gündeme gelmiş olsa da iş başına gelen İttihat ve Terakki yönetimi değişimi öncelediğinden ötürü muhafazakâr yönetim anlayışından uzak durmakta kararlılık göstermiş, yönetim anlayışını buna göre belirlemiştir (Safi, 2007: 70).

İttihat ve Terakki yönetimi muhafazakâr politikardan geri dursa da, çeşitli düşünce akımlarının temsilcileri yanında döneme damgasını vuran bir takım muhafazakâr düşünürleri de bünyesinde bulundurmaktan geri durmamıştır. Örneğin, bu düşünürlerden biri olan Prens Sabahattin, İngiltere temelli “Liberal Muhafazakâr” yönetim biçiminin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer yandan Said Halim Paşa (1993: 163) da “sabit ve müşterek bir hisse dayanmayan, bir maziden veya ananeden doğmuş olmayan, sadece akıl-düşünce gibi zayıf ve değişken bir zeminde duran emel ve gayelerin hakikî bir ideal meydana getiremeyeceğine” dair sarf ettiği sözlerle bakış açısını felsefi bir temele oturarak muhafazakârlığın gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Prens Sabahattin ve Sait Halim Paşa gibi düşünürlerin ortaya koyduğu muhafazakârlık anlayışından hareketle, Osmanlı tarzı muhafazakârlık anlayışının ideolojik bir netlikte olmadığı; “İslamcılık”, “Türkçülük”, “Osmanlıcılık” gibi düşünce akımlarından kendisi soyutlayarak istiklâliyet sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda muhafazakârlığın XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ideolojik bir hüviyete sahip olduğu görülmektedir (Nebati, 2014: 189).

Türk muhafazakârlığının gelişiminin, kaygılarının ve sorunlarının temellerini merkez-çevre ilişkisi bağlamında da ortaya koymak mümkün görünmektedir. Merkez ve çevre ilişkisi sistemin iki yönüne işaret etmektedir. Merkez, Tanzimat'tan bu yana Batılılaşma hedefi doğrultusunda hareket eden ideolojik bir zemindir. Çevre ise merkezin jakoben ve dayatmacı tavrına tepkisel yaklaşan, muhafazakâr referanslarla muhalefet eden sosyolojik bir oluşumdur. Dolayısıyla merkez ve çevre ayrımı birbiriyle ilişkisi pek olmayan, farklı çevreleri işaret eden birer ayrımdır (Mardin, 1990: 50). Tarihi süreçte merkez her daim "ilerleme" ve "modernlik"le anılmış, çevre ise "gericilik" ve "irtica" ile tanımlanmıştır. Bu noktada muhafazakârlık da çevrenin siyasal ve sosyo-kültürel bir boyutu olarak görülmüştür (Mardin, 1990: 37). Merkezin bu bakış açısına ve dayatmacılığına karşın çevre, hak arayışını iktidar mücadelesi şeklinde belirginleştirmiş, merkezde konumlanmak için birtakım girişimleri devreye sokmaktan geri durmamıştır. Buna karşılık merkezin, çevrenin faaliyet sahasını kısıtlama çabası, muhafazakâr yapının farklı oluşumlar içerisine girmesinde katalizör olmuştur. Böylelikle çevre bir yandan sivil toplum kuruluşu şeklinde diğer yandan da siyasi parti oluşumuyla merkeze yönelerek faaliyet alanını belirlemiş, bunu yaparken merkezin muhafazakâr çevreye dönük dayatmacı tavrına karşın radikal ve sistem dışı faaliyetlerde bulunmamaya her daim dikkat etmiştir (Tuncel & Gündoğmuş, 2012: 147).

Bu yönüyle Türk muhafazakârlığı aynı zamanda merkezin çevreye yönelik uyguladığı modernleştirme girişimlerine karşı muhafazakârlar tarafından öne çıkarılan bir tepkidir. Türkiye'de muhafazakârlığın ilerlemesinde, muhafazakârlığın beslendiği tarihi ve kültürel mirasın yeniden üretilmesi önemli değildir. Burada önemli olan temelleri Osmanlı'ya kadar dayanan merkez-kenar, resmî-gayri resmî saha çatışmalarının yansımalarıdır (Öğün, 1997: 148-153). Türkiye'de muhafazakârlık sürecinin karşısında konumlanabilecek sistem cumhuriyet sistemidir. Dolayısıyla Türkiye'deki muhafazakârlık-cumhuriyet ilişkisi, modernite-muhafazakârlık ilişkisiyle benzerlik göstermektedir. Zira bu ilişki merkezi temsil eden cumhuriyetçilik düşüncesiyle, çevreyi temsil eden muhafazakârlık düşüncesi arasındaki ilişki biçiminde de kendini göstermiştir (Özüdoğru, 2023: 197).

Cumhuriyet Dönemi ve Muhafazakârlık Düşüncesi

Cumhuriyet dönemi muhafazakâr düşünce eğilimi cumhuriyetin kuruluş yıllarına tekabül etmektedir. Muhafazakâr düşünce "İsmail Hakkı Baltacıoğlu", "Mustafa Şekip Tunç", "Hilmi Ziya Ülken", "Peyami Safa", "Yahya Kemal" ve "Ahmet Hamdi Tanpınar" gibi düşünürler etrafında şekillenmiştir. Kemalizm doktrininin modern bakış açısıyla geleneksel ve dini anlayışları telif etme amacını güden muhafazakâr eğilim, dini argümanlara yer vermeyen yeni bir söylem geliştirme teşebbüsünde bulunmuştur (Demirel, 2002: 200-221). Cumhuriyetle birlikte bağınaz ve gerici yakıştırmalarıyla anılan muhafazakâr düşünürler, eskiye dönmekten ziyade yeniliğe açık bir fikriyatı benimsediklerini vurgulama zorunluluğu hissetmişlerdir. Bu doğrultuda Ali Fuat Başgil örneğinde olduğu gibi kendilerini "memleketçi, milliyetçi, maneviyatçı ve terakkici-muhafazakâr" şeklinde tavsif etmişlerdir (Başgil, 1998: 120).

Muhafazakârlık düşüncesine göre milli ve manevi değerlerden yalıtılmış toplumsal kurumların hayatiyetinin tehlikeye girdiği, bilimsel ve teknik ilerlemenin manevi gereklilikleri karşılamadığı kesin bir gerçektir. Zira bilimsel ve teknik gelişmeler yeni krizlerin oluşmasına da sebep teşkil etmiş, insanların huzur ve mutluluğunu sağlayamamıştır. Bunun tek çaresi bilimle manevi değerleri bir arada kılmak, her ikisini yok saymadan ahenkli ve dengeli şekilde yürütmektedir (Safa, 1995: 95).

Muhafazakârlık düşüncesi süreç içerisinde "Cumhuriyetçi Muhafazakârlık" düşüncesi adı altında siyasi sahada da varlık göstermiş, inkılaplara karşı duran ve dinsel yönü ağır basan milliyetçi bir atmosfer içerisinde kendisini konumlandırmıştır. Bu çerçevede "Cumhuriyetçi Muhafazakârlık", tek parti döneminin değişimci ve yenilikçi faaliyetlerine karşı gelişen düşünsel bir eleştiri hüviyetine bürünmüştür

(Aktaşlı, 2011: 149). “Cumhuriyetçi Muhafazakârlık” 1930’lu yıllarda yayın faaliyetinde bulunan “Kadro” dergisinin çatısı altında bir araya gelen sosyalist düşünürlerin fikri mülahazalarının karşısında durarak sosyalist liberal girişimlerin ve dini referans alan dini hareketlere karşı durarak da dini eğilimlerin muhalifi olmuş, milliyetçi siyaseti güçlendirmeyi amaçlamıştır (Safi, 2007: 80).

“Cumhuriyetçi Muhafazakârlık” düşüncesinin fikri mücadelesi, “Türk Düşünce Dergisi” etrafında bir araya gelen “İsmail Hakkı Baltacıoğlu”, “Mustafa Şekip Tunç”, “Hilmi Ziya Ülken”, “Peyami Safa” gibi yazar kadrosu tarafından gerçekleştirilmiştir. “Türk Düşüncesi Dergisi”nin yayın amacı, cumhuriyetin modernlik algısının oluşturduğu gelenek ve modernlik arasındaki şiddetli ayrımı ortadan kaldırmak, her ikisini bir araya getirip Türk milletinin değerlerine uygun bir sentez oluşturmak şeklinde tezahür etmiştir (Yılmaz, 2013: 219). Zira derginin de eleştirdiği şekilde, cumhuriyet ideolojisi Batılılaşmanın ve modernleşmenin, geleneksel değerleri dışlamakla mümkün olacağını düşünmekte, bunun dışında kalmayı tarihsel gerçekliklerle yüzleşmemek olarak değerlendirmekteydi. Esasında hata olan modern ve Batılı değerleri özümsemek değil, tarihten tevarüs eden geleneksel ve kültürel değerleri görmezden gelip yok saymaktı (Mert, 2003: 316).

Demokrat Parti ve Muhafazakârlık Düşüncesi

Çok partili hayatın başlangıcı olan Demokrat Parti’nin siyaset arenasında boy göstermesiyle birlikte cumhuriyet devrinin muhafazakâr yorumunun öne çıktığı görülmüştür. Çok partili dönem devrimlere karşı itirazları odağında tutmuş, aynı zamanda bu itirazları yöneten bir anlayışla hareket etmiştir (Mert, 2003: 315). Zira çok partili hayata geçişin hemen akabinde muhafazakârlıkla ilişkilendirilmesi mümkün görünen birçok değişim ve gelişmelere imza atılmıştır. Çok partili dönemin icraatlarının temelinde devrimlere karşı oluşan tepkiler yatmakla birlikte, temkinli yaklaşmak adına bu tepkilerin açıkça ifade edilmesinden geri durulmuştur. Bu doğrultuda muhafazakâr temayül, tek parti uygulamalarına muhalefet etmek şeklinde görünür olmuştur. Çok partili siyaset, liberal ekonomi, dini hassasiyetler ve milliyetçilik düzleminde, her üçünün terkiibinden oluşan sağ yönelimli bir perspektif içerisinde ilerlemiştir. Bu yönelim “milli ve manevi değerler”i bir araya getirip uzlaştırma gayretinin dayanağını oluşturmuştur (Mert, 2003: 314).

Temelde Demokrat Parti’nin muhafazakârlık anlayışı laiklik karşıtı bir söylem olarak görülmemiştir. Partinin dine bakışı da liberal değerlerle yoğrulmuş Batı’yla bütünleşme hedefine hizmet eden bir çizgi üzerinde belirginleştirilmiştir. Bu durum sisteme karşı parti tarafından gerçekleştirilen siyasi ve düşünsel itirazların dile getirilmesine de uygun bir zemin hazırlamıştır. Cumhuriyetin maneviyattan uzak ve Batı taraftarı çağdaşlaşma projesi olması ve kültürel değerlerden uzak durması parti tarafından ortaya konulan itirazların temelini oluşturmaktadır. Zira Demokrat Parti’nin muhalefet anlayışı, cumhuriyet ideolojisinin çağdaşlaşma teşebbüsleriyle manevi ve kültürel değerleri uzlaştırma amacını taşımaktadır (Mert, 2003: 315).

1980 Sonrası Muhafazakârlık Düşüncesi

1980’li yıllarla birlikte toplumsal, kültürel, ekonomik sahada gerçekleştirilen liberal teşebbüsler muhafazakâr unsurları taşıyan bir anlayışa evrilmiştir. Dünyada “Yeni Sağ” adı altında yaygınlaşan liberalizasyon hareketleri Özal liderliğinde kurulan Anavatan Partisi (ANAP)’nin siyaset arenasında boy göstermesiyle Türkiye’ye intikal ettirilmiştir. ANAP; “liberal”, “milliyetçi”, “sağcı”, “mukaddesatçı” ve “solcu” diye nitelendirilen tüm siyasi akımların merkezinde olduğunu ilan ederek kendini merkez sağın ve merkez solun temsilcisi olarak görmüştür. Bu çerçevede girdiği ilk seçimde yüksek bir oy oranıyla iş başına gelerek, Türkiye’deki muhafazakâr siyasi yapının nüvesini teşkil etmiştir (Göka vd., 2002: 310).

ANAP'ın muhafazakârlık anlayışı Özal'ın ifadesiyle: *“bizim muhafazakârlığımız bazılarının tanıdığı, düşündüğü gibi tutuculuk değildir; adetlerimizi, ananelerimizi ve bunlardan devre uyan en iyilerini en iyi şekilde muhafaza etmektedir”* şeklinde özetlenmiştir. Bu çerçevede ANAP'ın muhafazakârlığı tamamen belirtilen değerleri korumak, geliştirmek ve bu değerleri yeni değerlerle bir araya getirip sentezlemek üzerine kurulmuştur. Muhafazakâr siyasi anlayışı düstur edinen siyasi partiler içerisinde muhafazakârlık kavramına parti tüzük ve programında yer veren ilk parti olma niteliğini taşıması açısından da ANAP, 1980 sonrası Türkiye'sinin önemli bir muhafazakârlık tecrübesi özelliğini de taşımaktadır (Doğan, 2003: 55).

Muhafazakâr referansları önceleyen dönemin bir diğer siyasi oluşumu ise Erbakan öncülüğünde ortaya çıkan Milli Görüş hareketidir. Milli Görüş *“önce ahlak ve maneviyat”* söylemiyle siyasi arenada varlık göstererek muhafazakâr bakış açısına sahip olacağını beyan etmiş, *“ağır sanayi hamlesi”* söylemiyle de ulusalcı yönelimi özümseğini ilan etmiştir. Böylelikle ahlak ve maneviyatı öncelemekle sağ partilerle, ağır sanayi hamlesini özümsemekle de sol partilerle rekabet içerisine girdiğini deklare etmiştir (Çakır, 2004: 547).

90'lı yıllara gelindiğinde Milli Görüş çizgisinde bir takım değişiklikler yaşanmış, parti içerisinde *“yenilikçi”* olarak adlandırılan bir kanat görünür olmuştur. Milli Görüş hareketinin başından beri hareketin politikalarını belirleyen ve *“gelenekçi”* diye adlandırılan kanadın karşısında konumlanan *“yenilikçi”* kanat liberal politikaları ön plana çıkararak bir eksene kaymıştır. *“Gelenekçi”* kanat, hareketi ideolojik çizgide tutup muhafaza etmeyi sürdürmek isterken, *“yenilikçi”* kanat, hareketi *“kitle hareketi”*ne evirmeyi hedeflemiştir. Böylelikle Milli Görüş hareketinden kopan *“yenilikçi”* kanat Ak Parti'yi kurarak *“muhafazakâr demokrasi”* kimliğiyle kitle partisi olma tercihinde bulunmuş ve tüm siyasi yönelimleri bir çatı altında toplama gayretini göstermeyi amaçlamıştır (Çakır, 2004: 574).

Ak Parti'nin Siyasi Kimliğinde Muhafazakârlığın Yansımaları

Batı'yla paralel Türkiye'de de aynı düzlemde gerçekleştirilen ekonomik atılımlarla birlikte kültür ve kimlik anlayışlarının belirginleşmesi tüm siyasi oluşumlarda etkinlik sahası oluşturmuştur. Kendi siyasi anlayışlarına göre partilerin benimsedikleri kimlikler ve kültürel farklılıklar partilerin birbirinden ayrışmalarına zemin teşkil etmiştir. Ak Parti'nin öne sürdüğü *“Muhafazakâr Demokratlık”* kimliği yukarıda bahsettiğimiz ayrışmanın ve yönelimlerin bir ürünüdür (Kandemir, 2013: 119-120).

Ak Parti'nin doğuş aşamasında yaşanan siyasi kimlik arayışı, kuruluş aşamasından sonra da devam ederek gündem oluşturmayı sürdürmüştür. Partinin kimlik arayışına neden olan etken, *“Milli Görüş”* siyasetinin uzantısı olduğuna dair dile getirilen yakıştırmaların devam etmesinden kaynaklanmıştır. Bu algıyı bertaraf etmek adına partinin kurucuları ve ileri gelenleri, değişim ve yenilenmeden sıklıkla bahsetmiş, *“İslamcı”* siyasi yapılanmanın uzantısı olmadıklarını her fırsatta ifade etme lüzumu hissetmişlerdir. Bu bağlamda Ak Parti *“çevre sağ”* diye tabir edilen Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) çizgisini ve Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP) ve Saadet Partisi (SP) adı altında siyasi arenayı dolduran Milli Görüş çizgisini reddederek, kendi siyasi yapılanmasını ANAP çizgisinin devamı niteliğindeki *“merkez sağ”* da konumlandırma eğilimi göstermiştir (Güveloğlu, 2004: 31).

Milli Görüş çizgisinden uzaklaşarak Türk siyasetinde meşruiyet edinme gayreti içerisine giren Ak Parti'nin benimsediği *“Muhafazakâr Demokratlık”* kimliği siyasi maslahat sağlamak doğrultusunda işlevsel boyutlara sahiptir. Bu doğrultuda savunulan yeni siyasi kimlik sayesinde hem İslamcı siyasetin kazanımlarına aykırı olmayan hem de bu siyaseti aşarak tabanını konsolide eden bir konuma evrilmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Ak Parti, Batı tarzı muhafazakâr ya da liberal partilerle benzer özellikler

taşımaktadır. Batı tarzı siyasi oluşumların savundukları toplumsal normlar, adil gelir dağılımı, insan hakları, kültürel çeşitlilik gibi değerler Ak Parti'nin siyasi kimliğinin belirlenmesinde belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Ak Parti'nin muhafazakârlık anlayışı sosyal mühendislik anlayışından uzak bir fikri düzlemi barındırmaktadır (Özbudun ve Hale, 2010: 63). Erdoğan bu anlayışı şöyle özetlemektedir: “Her türlü dayatmacı, buyurgan, tek tipçi, toplum mühendisliğine dayanan yaklaşımlar, sağlıklı bir demokratik sistem için engeldir... Muhafazakâr demokrasi kimliğimiz, her türlü toplumsal ve siyasal mühendisliğe karşıdır” (Özbudun ve Hale, 2010: 64).

Erdoğan, Ak Parti'nin 12 Ekim 2003 tarihli 1. Olağan Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmada da, partinin muhafazakâr anlayışıyla ilgili olarak bir takım bilgiler vermektedir. Erdoğan toplumsal mühendislik anlayışının tersi istikametinde Ak Parti'nin çatışmacı değil, uzlaşmacı bir siyasi anlayışı barındırdığını vurgulamaya özen göstermektedir. Ona göre partini muhafazakârlığı devletle milleti birleştiren, merkezle çevreyi yakınlaştıran bir bağ işlevi taşımaktadır. Bu bağlamda cumhuriyetin temel dayanağı olarak Atatürk'ü görmekte, “o değerler bizim en sağlam dayanağımız olacaktır” diyerek, her türlü bölgesel milliyetçilikleri, dini ve etnik ayrımları reddetmektedir (Akdoğan, 2003: 15-46).

Ak Parti'nin Cumhuriyet Anlayışı

Genel anlamda Türk muhafazakârları gibi Ak Parti de cumhuriyet ideolojisiyle yönetim biçimi olarak ayrışma yaşamadıklarını, sadece cumhuriyetin bir takım pratiklerine itiraz etiklerini dile getirmektedir. Ak Parti'nin parti tüzüğünde cumhuriyete bakışı şu şekilde ifade edilmektedir:

Ak Parti, Türk Milleti'nin en önemli yönetim kazanımının, Cumhuriyet olduğuna ve egemenliğin, kayıtsız ve şartsız milletimize ait olduğuna inanır. “Millî irade”nin tek belirleyici güç olduğunu kabul eder. Millet adına egemenlik yetkisi kullanan kurumların ve kişilerin gözetmeleri gereken en üstün gücün ise, hukukun üstünlüğü ilkesi olduğunu savunur. Akıl, bilim ve tecrübenin yol gösterici olduğunu benimser. Millî irade, hukukun üstünlüğü, akıl, bilim, tecrübe, demokrasi, bireyin temel hak ve özgürlükleri ve ahlâkîliği, siyasî yönetim anlayışının temel referansları olarak kabul eder (Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti, 2002b: 27).

Ak Parti'ye göre cumhuriyet Türk siyaset tarihinin en önemli kazanımlarından biridir. Buna karşılık cumhuriyetin demokratik özellikleri barındırmasıyla ilgili gerçekleştirilen teşebbüsler yetersizlik göstermektedir. Bu bağlamda Ak Parti'nin programında belirtildiği üzere cumhuriyetin hukuk eksenli, insan hak ve hürriyetlerini temel alan demokratik bir perspektife kavuşturulması hedeflenmektedir. Anlaşılacağı üzere Ak Parti'nin tenkidi cumhuriyetin bizatihi kendisine değil cumhuriyetin tek tipçi, milletten uzak ve otoriter olarak gördüğü bir takım uygulamalarına yöneliktir (Safi, 2007: 237).

Ak Parti'nin Din ve Laiklik Anlayışı

Laikliği kendi programında partinin temel ilkelerinden biri olarak vurgulayan Ak Parti'nin laikle ilgi görüşleri muhafazakârlık anlayışıyla örtüşür niteliktedir (Şen, 2004: 281). Parti programında ifade edildiği biçimiyle Ak Parti'nin laiklikle ilgili görüşlerinin bir takım hassasiyetleri gözettiği anlaşılmaktadır. Laiklik ilkesinin Türkiye Cumhuriyeti anayasasının maddelerinden biri oluşunun 69. yıl dönümü dolayısıyla yayımlanan kutlama mesajında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer “laikliğin din ve vicdan özgürlüğüne indirgenemeyeceğini” savunurken partinin bakış açısını vurgulamak açısından Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın mesaja dair dile getirdiği görüş tam tersi istikametinde tezahür etmiştir. Zira Erdoğan tarafından, kutlama mesajına atıfla, laiklik din ve vicdan hürriyetinin garantisi olarak betimlenmekte, laikliğin hiçbir zümrenin ve ideolojinin malzemesi olamayacağı savunulmaktadır (Sabah, 06 Şubat 2006).

Parti programında dile getirildiği şekliyle laiklik, “her türlü din ve inanç mensuplarının ibadetlerini rahatça ifa etmelerini, dini kanaatlerini açıklayıp bu doğrultuda yaşamalarını, ancak inançsız insanların da

hayatlarını bu doğrultuda tanzim etmelerini sağlar. Bu bakımdan laiklik, özgürlük ve toplumsal barış ilkesidir” (Ak Parti, 2002a: 4-15). Programdan anlaşıldığı üzere Ak Parti, dinin siyasi emeller doğrultusunda belirli amaçlar ve çıkarlar için kullanılmamasını savunmakta, din marifetiyle farklı fikirlerin ve yaşayış biçimlerinin baskılanmasına karşı durmaktadır (Özbudun & Hale, 2010: 59). Böylece Ak Parti “dindar insanları rencide eden tavır ve uygulamaları ve onların, dini yaşayış ve tercihlerinden dolayı farklı muameleye tabi tutulmalarını” (Kuru, 2006: 237) kabul etmemektedir.

Ak Parti'nin Dış Politika Anlayışı

Ak Parti dış politika anlayışını parti programında “Türkiye'nin jeopolitik konumu, pek çok işbirliği projesi için bir çekim alanı oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin bölgesel ve küresel bir müessiriyete dönüştürülebilmesi, uluslararası siyasî ve ekonomik ilişkilerde ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiğin akıllıca kullanılmasına bağlıdır” (Ak Parti, 2002a: 144) cümleleriyle özetleyerek dış politikada akliselimin temel alınması gerektiğini ifade etmiş; dış politikanın gerçekçi, devlet menfaatini gözeten, toplumun tarihi birikimine uygun, ön kabullerden uzak bir siyasi bakışa haiz olmasını önlemiştir.

Ak Parti iktidarı dış politikasında ilk iş olarak Avrupa Birliği'ne girmeyi hedef olarak belirlemiştir. Bu çerçevede “Avrupa uyum yasaları” kapsamında belirli düzenlemelere imza atma gayreti içerisinde olmuştur (Safi, 2007: 249). Avrupa Birliği'ne girmek temel hedef olarak görülse de, hedefin akamete uğraması durumunda İslam Cumhuriyetleri ve diğer Türki Cumhuriyetlerle ortaklık düzeyinde ilişkilerin geliştirilmesi de partinin dış politika seçeneklerinden biridir. Bu durum Ak Parti'de milliyetçi ve İslamcı söyleme sahip kuvvetli bir damarın var olduğunu göstermektedir (Ak Parti, 2002a: 107-111).

Ak Parti dış politikasında istikrar unsuru olmayı benimsediklerini, kriz ve problemlerin özüne dönük daha çok inisiyatif alacaklarını, “Türkiye, demokrasisi, ekonomisi ve insan haklarına saygılı tutumuyla bulunduğu bölgede bir istikrar unsurudur. Bu nitelikleriyle, çevresindeki kriz bölgelerinde daha fazla inisiyatif alacak ve krizlerin çözümüne daha somut katkı sağlamaya çalışacaktır” (Ak Parti, 2002a: 145) ifadeleriyle özetlemiş, alışlagelmiş Türk dış politika anlayışlarından azade olarak, daha aktif bir siyasi yönelimi uygulamaya geçirmeyi hedeflemiştir (Özbudun, Hale, 2010: 232).

Ak Parti'nin Ekonomi Anlayışı

Ak Parti, parti programında “serbest piyasa ekonomisi”ni ve “rekabetçi iktisadi anlayış”ı sürdüreceğini beyan etmektedir. Parti programında söz konusu ekonomi anlayışını “ekonomik gelişmenin kaynağı, hedef olarak insanı esas alır ve tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yanadır...” (Ak Parti, 2002a: 109) sözleriyle dile getirmektedir. Diğer yandan Ak Parti'nin liberal ekonomi anlayışını referans aldığı da şu şekilde ifade edilmektedir:

...Teşebbüs özgürlüğünü gerçekleştirerek, özel teşebbüse hamle yapacağı siyasal, bürokratik ve anlayış değişimini sağlamak... Ekonomi politikalarının belirlenmesine ve uygulanmasına, başta ticaret ve sanayi odaları olmak üzere, ekonomiyle ilgili tüm sivil toplum kuruluşlarının katılımlarını sağlayacaktır. Partimiz sürekli ve sürdürülebilir ekonomik büyüme stratejisinin, etkin ve güven veren bir ekonomi yönetimiyle mümkün olacağına inanmaktadır (Ak Parti, 2002a: 14).

Ak Parti'nin Muhafazakârlık Anlayışındaki Değişim ve Dönüşümün İzleri

Ak Parti, kuruluşundan günümüze kadar söylemleri ve icraatlarıyla muhafazakâr olmanın yanında değişimciliği de önceleyen bir siyasi kimlikle toplumun karşısına çıkmak istemiştir. Ak Parti'nin bu yönü doğuşundan bu yana kendi bünyesinde çelişkiler barındırdığı eleştirisinin yapılmasına neden olmuştur. Kuruluşunda öne sürdüğü “devrim” fikriyle partinin siyasi kimliğinde var olan “muhafazakârlık” yönünün siyasi arenada pek karşılığı olmayan, kültürel muhafazakârlıktan öteye gitmeyen ideolojik bir söylem olarak temellendirildiği anlaşılmaktadır. Zira “devrim” gerçekleştirdiği düşüncesiyle başörtüsü

yasaklarını iktidara gelişinin onuncu yılında kaldırışının yanında Ak Parti, meşruiyet krizini aşmak için düzeni sarsmamaya çalışan, daha çok iktisadi kalkınma üzerine yoğunlaşan bir siyaset tarzı benimsemiştir. Bu süreçte yirmi yılı aşkın iktidarı elinde bulunduran Ak Parti'nin "Türkiye Yüzyılı" söylemiyle yeni bir siyasi retorik geliştirdiği görülmüştür. Bu söylem ilk öncelikle "muhafazakâr devrimci" söylemiyle öne çıkarılmak istenmiştir. Muhafazakâr siyasi kimlikle birlikte devrimciliğin birlikte anılması, muhafazakârların her daim yenilikçi olduğu, dinamik yönler taşıdığı fikrini bir araya getirmiştir. Böylece Ak Parti, klasik devletçi mantığının dışında olduğu vurgusunu yapmıştır. Bu yönüyle "bağnaz" ve "tekdüze" yönetim anlayışından ziyade her sahada değişimi ve ilerlemeyi amaçlayan bir devrimcilik fikrini ikame etmeyi arzuladığını göstermiştir. Ak Parti'nin "muhafazakâr devrimci" söylemi Necip Fazıl Kısakürek'in "Ve bir devrim, evvela devrimi devirecek" dizlerinde vurguladığı devrimcilik anlayışıyla İslami Devrim ülküsünün mimarı Nuri Pakdil'in "eleştirel devrimcilik" anlayışının bir ürünüdür. Bu senkretik düşünceler ile devrimcilik düşüncesinin muhafazakârlıkla telif edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Böylece "Türkiye Yüzyılı" söylemiyle genç kuşağa "muhafazakâr devrimcilik" yolunda istikamet verilmek istenmiştir. Bu doğrultuda milli ve yerli üretim hamlesi çerçevesinde gerçekleştirilen tüm yenilikler ve üretimler devrim boyutundaki girişimler olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla Ak Parti'nin, "muhafazakâr devrimci" kimliğiyle yeni bir kimlik siyaseti yapma hedefine doğru ilerlediğini söylemek mümkün görünmektedir (Özüdoğru, 2023: 208-214).

Ak Parti'nin "muhafazakâr devrimci" boyutunda ortaya koyduğu milli ve yerli üretim hamlelerinin ideolojisiyle bağdaşmasının yanında faydacı bir tarafı da bulunmaktadır. Öyle ki, iktidarı döneminde yaşadığı türbülansların peşinden bu kavramı muhalefetin eleştirilerini bertaraf etmek için bir araç olarak kullandığı da belirgindir. Ak Parti'nin hamlelerine yönelik öne sürülen eleştiriler parti tarafından "yerli ve milli olmaktan uzak olmak" şeklinde nitelendirilmiştir. Bu söylem diğer siyasi oluşumların siyasi söylemlerine de etki etmiş, yerli ve milli olmanın öneminin artmasına dönük olarak Ak Parti birtakım başarısız politikalarını bu söylemle örtmeye çalışmıştır. Bu durum Ak Parti'nin söylemindeki dönüşümünün faydacı tarafının dışı vurumu olarak görülmüş ve seçmenini konsolide etmek adına Ak Parti'yi "milliyetçi muhafazakâr" söylemlerde bulunmaya sevk etmiştir. Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Ak Parti beka endişesi bağlamında milliyetçi bir söylemle öne çıkmıştır. Böylesi bir yerlilik ve millilik beka endişesiyle bir araya getirilerek, hükümet sistemin değişmesine zemin hazırlayacak şekilde "muhafazakâr milliyetçi" çizgiye yerleştirilmiştir. Böylece "yerli" kavramının muhafazakâr demokrasi çerçevesinde "yerel değerlere bağlılık" anlamından uzaklaşarak beka endişesi etrafında "vatansızlık hassasiyeti", "dış saldırılara karşı koyma direnci" ve "içteki hainler ile teröristleri temizleme kararlılığı" boyutuna evrilmeye başladığı görülmüştür. Dolayısıyla Ak Parti, iktidarı döneminde çeşitli faktörlere bağlı olarak politika ve söylemlerinde değişimlerde bulunmuş; konjonktüre uygun, değişimci bir siyasi duruş sergilemiştir (Turan, 2022: 250-252).

Sonuç

Türkiye'deki muhafazakârlık formu Batı'daki muhafazakârlık formuyla paralellik gösteren bir çizgi üzerinde ilerlememiştir. Batı'daki muhafazakârlık formu Fransız Devrimi'ne karşı geliştirilen tepkinin bir ürünü olarak ortaya çıkmışken Türkiye'deki muhafazakârlık formu bir takım değerlerin ve kültürel kurumların muhafazasına dönük bir anlayış biçimi şeklinde belirginlik göstermiştir. Bu anlamda muhafazakârlık Batı'dakine benzer şekilde siyasal bir tepki biçimi olarak doğmamıştır. Öyle ki, Türkiye'de muhafazakârlık uzun yıllar dinsel duruşu ifade etmek için kullanılan temel bir retorik olarak varlık göstermiştir. Zira muhafazakârlığı modernleşme karşıtı ve yenileşmeye taban tabana zıt olan bir fikri akım olarak görmemek gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de muhafazakârlık cumhuriyetin temel değerlerine karşıt bir tutum görüntüsü vermemektedir. O bizatihi cumhuriyetin değerlerine ve laiklik

anlayışa karşı olmayıp bir takım uygulamalarına karşı bir pozisyon biçimi belirlemiştir. Türkiye’de muhafazakârlık, cumhuriyetin ikame ettiği yeniliklere karşı çıkmayan, devrim ve yeniliklerde geleneksek kodların gerekliliğini savunan bir çizgiyi takip etmiştir. Bu anlamda Türkiye’de muhafazakâr oluşum Batılılaşma hedefini gözetken merkeze ve merkezin jakoben tavrına karşı muhafazakâr argümanlarla muhalefet eden, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşu şeklinde teşkilatlı yapılarla sistem dışı faaliyetlerde bulunmamaya her daim hassasiyetle eğilen, radikal görüntüden uzak bir çevre olarak görülmüştür.

Muhafazakârlığın Türkiye’deki mevcut pozisyonunu ileriye taşıma ve onu tayin eden kavramlarla yeni baştan telif etme durumu Ak Parti’nin iktidar oluşuyla gerçekleşmiştir. Böylece muhafazakâr siyaset, parti programı ve tüzüğüyle müstakil bir siyasi mecra olarak Türk siyasetinde varlık gösterebilme fırsatına sahip olmuştur. Ak Parti, geleneksel ile modern, yerel ile evrensel değerler arasında köprü kuran bir siyasi çizgiyi benimsemiştir. Dolayısıyla Ak Parti cumhuriyetin tahkim etmeye çalıştığı tek kimlikli yapıyı dönüştürerek herkesin talebine uygun çok kimlikli bir siyaset sahası oluşturmaya çalışmıştır. Uzun yıllar boyunca var olan problemlerin “uzlaşma” ve “ortak akıl” yaklaşımlarıyla çözüme kavuşturulacağını savunmuştur. İslami düsturları önemseyen, devlet erkini güçlendirmeye çalışan, tarihsel mirası ve aileyi koruyan, demokratikleşmeyi ve sivilleşmeyi ikame etmeye çalışan, yerel ve ulusal değerle örtüşen bir siyaset inşa etmiştir.

İktidarı döneminde yaşadığı türbülanslar Ak Parti’yi yeni siyasi söylemlerde bulunmaya sevk etmiş, kendisini koşullara bağlı olarak “muhafazakâr devrimci” ve “milliyetçi muhafazakâr” söylemleriyle öne çıkarmıştır. Hâkim devletçi yapıya karşı “muhafazakâr devrimci” söylemiyle bağımsızlık ve tekdüzelikten uzak, her sahada ilerlemeyi, atılımı ve yeniliği savunan bir retorik geliştirmiştir. Böylelikle “Türkiye Yüzyılı” söylemi etrafında “muhafazakâr devrimcilik” hedefini siyasi bir hedef olarak belirlemek istemiştir. Yerli ve milli olmanın önemine atıfla birtakım başarısızlıklarını telafi etmek için Ak Parti, “milliyetçi muhafazakâr” söylemini de devreye sokarak yeni bir siyasi açılıma da başvurmuştur. Bu durumun Ak Parti’nin “milliyetçi muhafazakâr” yönelimle beka söylemine milliyetçi bir siyasi kimlik kazandırma refleksi olarak görülmesi muhtemeldir. Ak Parti’nin “muhafazakâr devrimci” ve “milliyetçi muhafazakâr” kimliklerinin her ne kadar benimseneceği bilinmese de, Ak Parti’nin muhafazakâr kimlik siyasetinde yeni adımlar atma gayesinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Her iki söylemin de muhafazakâr kesimin devr-i saadetini simgelemeye dair bir siyasi söylem ve kimlik olarak okunması olasıdır.

Kaynaklar

- Ak Parti. (2002a). Kalkınma ve demokratikleşme programı [Beyaz Sayfa]. TBMM Kütüphanesi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/3370001d-0a58-415c-bd99-c522d9427e84/content>
- Ak Parti. (2002b). Parti tüzüğü [Beyaz Sayfa]. TBMM Kütüphanesi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/567ceb48-35f8-4247-bad8-3613407e8669/content>
- Akdoğan, Y. (2003). *Muhafazakâr demokrasi*. Ak Parti Yayınları.
- Akkaş, H. H. (2000). *İngiliz muhafazakâr siyaset düşüncesi ve Edmund Burke* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aktaşlı, H. U. (2011). Türkiye muhafazakârlığı ve kemalizm: Diyalektik bir ilişki. *Doğu Batı*, (58), 147-161.
- Başgil, A. F. (1998). *Din ve laiklik*. Kubbealtı Yayınları.
- Belge, M. (2003). Muhafazakârlık üzerine. Çiğdem, A. (Editör), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Muhafazakârlık*. (ss. 92-100). İletişim Yayınları.

- Beneton, P. (2011). *Muhafazakârlık* (C. Akalın, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bottomore, T. & Nisbet, R. (1990). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* (M. Tuncay & A. Uğur, Çev.). Verso Yayınları.
- Burke, E. (2002). *Aydınlanma-devrim eleştirisinden karşıtlığına* (F. Duman, Çev.). Liberte Yayınları.
- Çaha, Ö. (2001). *Dört akım dört siyaset*. Zaman Kitap.
- Çaha, Ö. (2004). Muhafazakâr düşüncede toplum. *Liberal Düşünce Dergisi*, (34), 15-24.
- Çakır, R. (2004). Millî görüş hareketi. Aktay, Y. (Editör), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce İslâmcılık*. (ss. 544-575). İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2002). 1946 sonrası muhafazakâr modernleşmeci eğilimler üzerine bazı değinmeler. Kocabaşoğlu, U. (Editör), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*. (ss. 218-238). İletişim Yayınları.
- Doğan, S. M. (2003). Siyasi muhafazakârlıkla örtüşen toplumsal muhafazakârlığın medyatik tarifi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (28), 53-60.
- Erdoğan, M. (1991). Liberalizm, muhafazakârlık ve Türk sağ, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (16), 16-54.
- Göka, E., Göral, F. S. & Güney, Ç. (2003). Bir hayat insanı olarak Türk muhafazakârı ve kaygan siyasal tercihi. Bora, T. & Gültekingil, M. (Editörler), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Muhafazakârlık*. (ss. 302-313). İletişim Yayınları.
- Güler, İ. (1998). Gericiliğin gerçek ve enstrümental tabiatı üzerine. *Doğu Batı*, (3), 59-64.
- Güveloğlu, N. (2004). Demokrasinin neoliberal dönemde geçirdiği dönüşümün siyasal partiler üzerine etkileri. *Praksis*, (12), 11-36.
- Harries, O. (2004). Muhafazakârlığın anlamı (M. Boşnak, Çev.). *Liberal Düşünce*, (34), 91-101.
- Helvacı, A. & Demirtepe, M. T. (1998). Muhafazakâr partinin dönüşümü: Thatcherizm ve yeni-sağ. *Liberal Düşünce*, (9), 96-115.
- Hirschman, A. O. (1994). *Gericiliğin Retoriği* (Y. Alogon, Çev.). İletişim Yayınları.
- İrem, C. N. (1997). Kemalist modernizm ve Türk gelenekçi muhafazakârlığının kökenleri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (74), 52-99.
- Kandemir, K. (2013). *Türkiye'deki muhafazakâr siyaset ve değişim ilişkisi: Ak parti örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Kansu, A. (2003). Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, sosyal mesele ve içtimai siyaset. Çiğdem, A. (Editör), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Muhafazakârlık*. (ss. 118-131). İletişim Yayınları.
- Karadeniz, S. (2002). Kemalist modernleşme sürecinde Türk muhafazakârlığı ve günümüze yansımalar. *Tezkire*, (27-28), 88-100.
- Karadeniz, S. (2003). *Modern bir oluşum olarak muhafazakârlık* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kuru, A. T. (2006). Reinterpretation of secularism in Turkey: The case of the justice and Development party. Yavuz, H. Y. (Der.), *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the Ak Parti*. (ss. 136-159). University of Utah Press.
- Kuru, N. O. (2016). *Social conservatism and voting behavior in Turkey: A comparative study on AKP and CHP voters* [Unpublished Master's Thesis]. Middle East Technical University.
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İletişim Yayınları.
- Mert, N. (2003). Muhafazakârlık ve laiklik. Çiğdem, A. (Editör), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Muhafazakârlık*. (ss. 314-345). İletişim Yayınları.

- Nebati, N. (2014). Türkiye’de muhafazakârlığın Ak parti tarafından yeniden inşa edilmesi. *Muhafazakâr Düşünce*, (41-42), 179-205.
- Öğün, S. S. (1997). Türk muhafazakârlığının kültür kökleri ve Peyami Safa’nın muhafazakâr yanlığı. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (74), 102-154.
- Özbudun, E. & Hale, W. (2010). *Türkiye’de islamcılık, demokrasi ve liberalizm AKP olayı* (E. Özbudun & K. Göksel, Çev.). Doğan Kitap.
- Özipek, B. B. (2003). Muhafazakârlık, devrim ve Türkiye. Çiğdem, A. (Editör), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*. (ss. 66-92). İletişim Yayınları.
- Özipek, B. B. (2011). *Muhafazakârlık akıl, toplum, siyaset*. Timaş Yayınları.
- Öztürk, A. & Mollaer, F. (2006). Muhafazakâr ideoloji ve rasyonalite, *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (35), 39-42.
- Özüdoğru, B. (2023). Türkiye yüzyılı ve muhafazakâr devrimcilik: Ak parti siyasetinde yeni bir söylem. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 19(65), 192-217.
- Sabah (2006, 06 Şubat). <https://arsiv.sabah.com.tr/2006/02/06//bugun.html>
- Safa, P. (1995). *Türk inkılâplarına bakışlar*. Ötüken Yayınevi.
- Safi, İ. (2007). *Türkiye’de muhafazakâr siyaset ve yeni arayışlar*. Lotus Yayınevi.
- Said, H. P. (1993). *Buhranlarımız*. İz Yayıncılık.
- Şen, S. (2004). *AKP milli görüşü mü?*. Nokta Kitap Yayınları.
- Tuncel, G. & Gündoğmuş, B. (2012). Türk siyasetinde merkez-çevrenin dönüşümü ve geleneksel merkezin konumlanma sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 137-158.
- Turan, A. (2022). *Ak partinin milliyetçilik anlayışı ve yürüttüğü politikalara yansımaları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Aksaray Üniversitesi.
- Vural, M. (2007). *Siyaset felsefesi açısından muhafazakârlık*. Elis Yayınları.
- Yılmaz, M. (2013). Türk düşünce dergisi. Çiğdem, A. (Editör), *Modern Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*. (ss. 216-234). İletişim Yayınları.

Makale Bilgisi:

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Hakem Değerlendirmesi: Çift taraflı kör hakemlik - dış bağımsız.

Benzerlik Taraması: Yapıldı - ✓iThenticate

Destekleyen Kurum / Kuruluşlar: Herhangi bir kurum / kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: Birinci Yazar: % 100.

Article Information:

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Peer-review: Double-blind - externally peer-reviewed.

Plagiarism Checks: Yes - ✓iThenticate

Supporting-Sponsor Institutions or Organizations: No support was received from any institution / organization.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Author Contribution Percentage: First Author: % 100.